

Yeni Normal Kavramı: Toplum, Bilim, Tıp ve Etik Bağlamında Bir Giriş

New Normal Concept: an Introduction Within the Context of Society, Science, Medicine and Ethics

Abdullah YILDIZ

ÖZ

“Yeni normal” son dekadlarda sıkça kullanılan bir ifade olarak göze çarpmaktadır. Tıbbi araştırma makalelerinde, iklim değişikliği konusundaki yazılarda, gıda ve tarım politikalarına ilişkin çalışmalarda, medya ve kültüre ilişkin yayınlarda ve yoğun olarak ekonomik içerikteki metinlerde “yeni normal” ifadesine rastlamak mümkündür. Terim sadece bilimsel ve akademik kullanımıyla kalmayıp gündelik dilde de yaygın bir şekilde kullanılabilme potansiyeline sahiptir. Örneğin, gündelik dilde “... bu bizim yeni normalimiz” şeklinde ahlaki olarak güçlü bir içeriğe işaret eden bir cümle duymak mümkündür. Ulusal alanyazına bakıldığında terimin kavramsal düzeyde önemli bir tartışmaya konu olmadığı, az sayıdaki makalede ya da ekonomi merkezli medya unsurlarında ekonomik ve politik bir anlama gönderme yapacak biçimde kullanıldığı görülmektedir. “Yeni normal” terimi incelendiğinde, öncelikle ekonomi merkezli bir kullanıma sahip olduğu görülmekle birlikte, zaman içerisinde çok daha geniş bir alana gönderme yapacak şekilde genişleyen bir kullanıma sahip olduğu saptanmıştır. “Yeni normal” kavramının tanıtılması ve tartışmaya açılması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni normal, Toplum, Tıp, Tıp etiği,

ABSTRACT

“New normal” stands out in recent decades as a frequently used expression. It is possible to come across the phrase “new normal” in medical research articles, texts on climate change, studies on food and agricultural policies, media and culture publications, economy-related texts frequently. The term has the potential not only for its scientific and academic use but also for wide usage in daily language. For example, in the daily language, it is possible to hear a phrase pointing to morally strong content in the form of “... this is our new normal”. It is seen that the term did not create a significant conceptual discussion in the national literature, but was used in a limited number of articles or economy based media to imply an economic and political meaning. “New normal” seems to have an economy-based usage primarily. However, it also shows signs of extending usage to refer to a wider area over time. The main purpose of this study is to introduce and to discuss the “new normal” concept.

Keywords: New Normal, Society, Medicine, Medical Ethics,

GİRİŞ

“Yeni normal” son dönemde çeşitli bilimsel içerikli yazılarda ve medyada sıkça kullanılan bir kavram olarak görülmektedir. Tıbbi araştırma makalelerinde, iklim değişikliği konusundaki yazılarda, gıda ve tarım politikalarına ilişkin çalışmalarda, medya ve kültüre ilişkin yayınlarda ve yoğun olarak ekonomik içerikteki metinlerde “yeni normal” ifadesine rastlamak mümkündür. Terim sadece bilimsel ve akademik kullanımıyla kalmayıp gündelik dilde de kullanılmaya başlanmıştır. Ulusal alanyazında ise terimin kavramsal düzeyde herhangi bir tartışmaya konu

olmadığı, az sayıdaki makalede ekonomik ve politik bir anlama gönderme yapacak biçimde kullanıldığı görülmektedir. Yeni normal kavramının öncelikle ekonomi merkezli bir kullanıma sahip olduğu görülmekle birlikte, zaman içerisinde çok daha geniş bir alana gönderme yapacak şekilde kullanıldığı saptanmıştır. Birçok alanda sıkça yer alan “yeni normal” kavramının tanıtılması ve tartışmaya açılması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. “Yeni normal” teriminin barındırdığı anlam çerçevesinin anlaşılması ve mümkünse bir eleştirisinin sunulması önemli bir konu olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle “yeni normal” ile birlikte “normal” kavramının kısaca ele alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Sonrasında “yeni normal” kavramı üzerinde durulacak ve kavram çerçevesi tartışılacaktır.

1- Psikiyatri Uzmanı, Arş. Gör. Dr. Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD, Ankara,
E-posta: dr.abdullahyildiz@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5135-7200

Gönderim Tarihi: 02.10.2020 - Kabul Tarihi: 02.09.2021

NORMAL – NORMALİN GÜCÜ

Normal, Türk Dil Kurumu'nun güncel sözlüğünde Fransızcaya dayandırılan bir kelime olarak görülmekte ve kategorik olarak sıfat ve isim anlamlarıyla karşılık bulmaktadır. Sıfat olarak *kurula uygun, aşırılığı olmayan, olağan, alışılacağı* anlamlarıyla karşılaştığı görülmektedir. İsim olarak *aşırılığı ve eksikliği olmama, ortalama durum*, matematiksel bir isim olarak ise *bir eğrinin teğetine değme noktasından çizilen dikme* anlamlarına gelmektedir (1). Fransızcaya ait etimolojik incelemede ise normalin Latince *normalis* ifadesine dayandığı bilgisine ulaşılmaktadır (2). Latince *norma* ve *normalis* ifadelerinin marangoz veya zanaatkarların çalışırken doğru açıları elde etmek için kullandıkları gönye ya da açölçer, doğru açı ve standart uygulama ve davranış anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (3).

Genel olarak dilsel anlamının dışında normal, o kadar tanıdık ve aşına olunan bir kavramdır ki, geçici bir süre için bile normali yok saymak zordur. Aynı zamanda normal zihnimize güçlü bir şekilde oturur ve onu analiz etmeye kalktığımızda zorlanırız. Günlük konuşmalarımızda onu yaygın bir şekilde; yaygın olan, ortalama olan, standart olan, geleneksel olan ya da düzenli olan için kullanırız. Ancak normal fikrinin bu aşinalığına karşın tanımlanması oldukça zor ve karmaşıktır. Normalin varlığını yadsımak zordur; benzer biçimde normalin ne olduğunu tanımlamak da oldukça zordur (4).

Normal ilk anda basitçe standart ve tipik olan anlamlarına geliyor gibi görünse de anlam olarak bunları aşan bir içeriği beraberinde taşır. Bu anlamda normal, doğru ya da iyiyi, istenileni temsil edebilir. Normal bunlar dışında normları, kültürel değerleri, kurallara uygunluğu da kapsar. Bazı yazarlara göre normal, kendi başına kural koyucu bir anlam taşımaktadır (5). Dolayısıyla normal ifadesi kendisinde büyük bir güç taşımaktadır. Bu gücün geçişini Aristoteles'e kadar götürmek mümkündür. Eğer Aristoteles'in söyleminden yola çıkarak normal bazılarının ifade ettiği gibi, evrensel ya da doğal olma yönünde kavransak bu beraberinde oldukça güçlü bir anlamı yüklenecaktır (6).

Dini inanç sistemleri içerisinde de normale işaret edebilecek kavramlar görmek mümkündür. Örneğin "sırat-müstakim" ifadesi; "gerçeğe götüren anayol" anlamı yanında dengelik ve doğruluk anlamlarıyla birlikte özellikle "aşırılığa kaçmayan doğru yol" anlamına işaret etmektedir. İnanç açısından öncüler ve ilahi metinler; doğruluk, doğru yol ve dengeliliğe kıstas olarak konulmuştur (7). Benzer bir kullanımın "ortodoksia" ifadesi için geçerli olduğunu görmek mümkündür. Genellikle bir mezhebe bağlılık ya da kilise öğretilerine uygun olmak anlamında kullanılan Ortodoks ifadesine gönderme yapılsa da (8) ifade, gerçekte Yunanca "orthos" (doğru, gerçek, düzgün) ve doxa (düşünce, övgü) ifadelerinin birleşimine dayanmaktadır (9). Fakat normalin yaygın kullanımına tarihsel bir analizle bakıldığında daha yakın zamanlı bir kavram olduğuna değinilmektedir (6).

İngilizcede 1848 yılına kadar Oxford gibi sözlüklerde normal kelimesine rastlanmadığı bilinmektedir. XIX. yüzyıl ile birlikte normal terimi daha çok bilimsel bağlam içerisinde görünür olmaya başlamıştır. Bilimsel anlamıyla ilk olarak Fransa'da karşılaştırmalı anatomi çalışmalarında kullanılmıştır (4).

Normalin kendisi için oldukça önemli işleve sahip olduğu istatistik alanında da normal teriminin kullanımının görece yeni olduğu belirtilmiştir. İstatistik bağlamında XIX. yüzyılın sonlarında gündemde yer almaya başlayan normal, belirli türden verilerin matematiksel yasalara göre belli aralıkta kümelenmesine gönderme yapmış ve normal dağılım ya da normal eğri bağlamında formüle edilmiştir (4).

İstatistiğin normali anlaması sayısal verilere dayalı sınırlara dayanırken, tıp için bu anlam biyoloji temelinde dinamik bir anlamaya karşılık gelmiştir. Dolayısıyla XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başları boyunca normale ilişkin kavrayışta tıp/biyoloji ve istatistik arasında farklılık olduğu düşünülmektedir (6). Normal ve sağlıklı ifadelerinin XX. yüzyıl ortalarına kadar aynı anlamda kullanılmadıkları da önemli bir değerlendirmedir. Zaman içinde insanın doğal yapısından çok, normal ifadesi kullanılmaya

başlanmıştır. Normal teriminin gerçek anlamda güç kazanmasının esas olarak 1830'lardan itibaren, istatistiğin gerek bilim alanları tarafından gerekse hükümetler tarafından önemsenmesinden sonraya dayandığı ifade edilmektedir. O dönem için istatistikçiler henüz normal dağılımdan bahsetmemiş olsalar da geleceğe yönelik olasılığa dayanan öngörüler ve ortalama değerler ilgi odaklarında yer almıştır. 1860'lı yılların Fransasında ise antropologlar normal karakteri atalardan geçen bir yapıda tanımlama eğiliminde olmuşlardır. Örneğin, iskelet yapısının nesiller boyu değişmeyen yapısı normal olarak değerlendirilmiştir (4).

Antropologlar tarafından yürütülen ırk çalışmaları da normal açısından önemli bir yere sahip olmuştur. İrksal olan ile normal olan arasında bir koşutluk kurulmuştur. Özellikle İtalya'da suçlular konusunda çalışmalar doğuştan suçlu olma konusuna odaklanmıştır. Normale ilişkin temel kırımlardan birinin İngiltere'de Francis Galton ile birlikte öjenik değerlendirmelere dayandığı düşünülmektedir (4,6). Normal dağılım ve normal eğri ifadesi tam da bu dönemden sonra ortaya çıkmış, gözlemlere ve genetiğe dayanan bir irksal gelişim olasılığı anlamında kullanılmıştır. Galton'un çalışmalarının normal dağılım ve normal eğri gibi ifadelerin kullanımını arttırdığı ve daha sonra istatistik ile tıp arasında kurulan bağın normal teriminin kültürel olarak güçlenmesinde en önemli nedenlerden biri olduğu belirtilmiştir. Bu gücün politik olarak da kullanıma açık olduğu, özellikle egemenlik ve standardizasyon aracı olarak kullanıldığı değerlendirilmiştir.

Normal, XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren daha popüler ve kültürel olarak yaygın kullanım alanı bulmuştur. Bu dönüşümde önemli etkisi olan alanlar ise özellikle tıp çalışmaları, sosyal bilim çalışmaları ve cinsellikle ilgili çalışmalar olmuştur (4). Bu tür çalışmalar normal teriminin güçlü bir biçimde kamusal alanda yer almasını sağlamışlardır. XX. yüzyılın ortalarından itibaren normal teriminin bilimsel bağlamının dışında hemen her şey için kullanılan önemli bir kültürel ifadeye dönüştüğü belirtilmektedir (6).

Başlangıçta pozitivist ve bilimsel içerikte nötr bir anlama gönderme yapacak şekilde ortaya çıkan normalin politik bir fenomen olarak en güzel ve uyumlu insan bedeni ile öjenik bir anlama evrildiğinden bahsedilmiştir. Hatta bu bağlamda Amerika'da yarışmalar düzenlenmiştir (10). Böylece normal teriminin zaman içinde güçlü bir kültürel terime dönüştüğünü söylemek mümkündür. Kültürel olarak kabul edilebilirlik, saygınlık gibi anlamlar normal ile ilişkilendirilmiştir. Benzer biçimde normalin uyumluluğu güçlendiren yönüne vurgu yapılmaktadır. Foucault gibi düşünürler ise, normalin tıpkı gözetleme işlevi gibi bir güç temsili olduğunu ifade etmişlerdir (11). Genellikle normal ile ilgili olarak söylenen; zaman içerisinde anlamının önemli ölçüde heterojen ve değişken bir niteliğe büründüğü, kültürel anlamda önemli bir güç ve otorite kazandığı, bunu da karşıt söylemlere rağmen elde ettiğidir (4). Böylece zaman içerisinde normal daha geniş bir alana yayılmış ve kitle tüketimi, verimlilik, zaman yönetimi gibi alanları da etkilemiştir. Bu etkinin demokratik kapitalizm ile hızlanmış olduğu yorumları da yapılmıştır. Terimin kapsamındaki bu genişleme özellikle 1950'lerden itibaren normalin kullanımını arttırmıştır.

Tıp alanına kısaca bakılacak olursa XIX. yüzyılda karşılaştırmalı anatomi çalışmalarında normal, normal organ fonksiyonu ve yerleşimleri için kullanılmıştır. Anatomi çalışmalarında normalin daha çok yapısal bir bütünlük anlamında kullanıldığı dolayısıyla normal için bir alt ya da üst sınır tanımlama eğiliminde olunmadığı belirtilmiştir. XIX. yüzyılda bu bağlamda anatominin fizyolojiden ayrıldığı ve normal-anormal dualizmini taşımadığına değinilmiştir (4). Özellikle antropolojik çalışmalar yapan Fransız hekimler, önemli ölçüm çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Bunlardan birisi de kraniometri çalışmalarıdır. Irk konusunda tanımlayıcı belirteçler elde etmemiş olsalar da çalışma ve "ölçüm" önemli bir metot haline gelmiştir.

Galton gibi bilim adamlarının çalışmaları normallik ile istatistik arasında güçlü bir bağ kurmuştur. Zaman içerisinde istatistik ve

psikometrik ölçümler psikoloji alanına da girmiştir. Çalışmalara toplumun ve bireylerin katılmaları sağlanmıştır. Normalin kamusal alana girişi bağlamında en önemli değişim, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Amerika'da yaşanmıştır. Normal, insan çalışmaları ve sonuçları ile birlikte insanın kendisini geliştirmesi ve tüketimde normale ilişkin ürünlerin sunulması ile birlikte demokratik kapitalizmin önemli kültürel unsurlarından birine dönüşmüştür. Bu dönemde yine ilginç olarak normalin ortalamaya karşılık geldiği ve değişken olduğu düşüncesine ek olarak, ideal mükemmelliğin asla erişilemez olduğu fikri yaygınlaşmıştır (4). Normal, artık belli pratikler içinde o denli güçlüdür ki, bazen bireyin kendisinin normal olduğunu duyurarak kamuoyunu ikna etmesi beklenir olmuştur (12).

Tüm bunlara ek olarak, bireysel düzeyde normalin, insanın kavrayışında önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Çünkü normale ilişkin düşüncemiz ya da algımız insan bilişinin önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Birey olarak bizlerin normalin ne olduğuna ilişkin hissimizin, bir şeyin istatistiki yaygınlığı ve geçerli normlarla olan ilişkisinden etkilendiği ifade edilmektedir. Yani, bir şeyin normalliğine ilişkin görüşümüz o şeyin yaygınlığı ve bizim için iyi/güzel olması özelliklerinin birlikteliğinden kaynaklanmakta gibi görünmektedir. Bu bağlamda ahlaki değerlerin kabulü ile neyin normal olarak kabul edildiği arasında bir ilişkinin var olduğundan bahsedilmektedir (13). Ayrıca normale ilişkin algımızın eylemlerimizi önemli ölçüde etkilediği iddia edilmektedir (14). Bu durumda normale ilişkin algımızın ya da bunun belirlenmesinin ahlaki eylemlerimizi ve konumumuzu etkilemesi kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Sonuç olarak normal tek anlamlı bir ifade olmaktan uzak gibi görünmektedir. Tek anlamlı ve yekpare olmayan yapısına rağmen, aslında her yerde kullanımda olan ve aynı zamanda sorgulanmaya da açık olan gevşek yapısından kaynaklanan büyük bir gücü barındırdığı düşünülmektedir. Tüm bu güçlü ve yaygın kullanımına ayrıca eleştiriye açık yapısına rağmen, normalin tanımını yapmanın güç oluşu devam etmektedir. Orhan Öztürk'ün "Öyleyse normalin tanımı

olanak dışı mıdır?" sorusuna yanıt ararken verdiği örnek ilginçtir. Modern psikiyatrinin öncü isimlerinden Bleuler'in bir öğrencisine verdiği öğüt şöyledir: "Hiç kimseye normaldir belgesi verme. Ben karıma bile vermem." Dolayısıyla psikiyatri özelinde de olsa normal tanımının güçlüğüne vurgu yapan bu ifade halen geçerlidir. Doğal olarak "normaldir" ifadesinden çok, ruhsal olarak belirgin bir bozukluğun olmadığını ifade etmek daha olasıdır. Böylece "normal" in ne olduğu sorusunun kolayca yanıtlanamayacağına değinilmektedir (15). Şüphesiz bu durum, normalin tanımlanmasındaki güçlüklerle birlikte, normalin sosyal ve psikolojik olgulara uyarlanmasındaki zorluğa işaret etmektedir. Normalin nümerik ve ölçüme uygun alanlara atfedilmesinin onu insana ve sosyal olgulara uyarlamayı güçleştirdiğini düşünmek de olasıdır. Bir sıfat olarak normalin farklı ontolojik özelliklere sahip olgu kümelerine yönelik kullanımı, tanımlama zorluklarını beraberinde getirmektedir. Ancak ne olursa olsun normal, taşıdığı güçlü anlam ve etki ile varlığını sürdürmektedir.

YENİ NORMAL TERİMİNİN GÖRÜNÜMÜ

Kullanım sıklığı son dönemde artan "yeni normal" terimi genel olarak geniş bir spektrum içinde kullanılmaktadır. İnsan ilişkileriyle ilgili metinlerde, küresel ısınma ve iklimi konu alan yazılarda, gıda ve tarımı ilgilendiren konularda, yeni bir tıbbi uygulama ve tedavi yönteminde "yeni normal" ifadesine sıkça rastlanmaktadır ve bu konu evrenini genişletmek mümkündür. Örneğin gündelik dilde bile "bu bizim yeni normalimiz" şeklinde bir ifadeye rastlanabilmektedir. Bu geniş kullanım aralığını göstermesi açısından bazı alanlardan örnekler vermek yerinde olacaktır. Daha sonra yeni normalin ne olduğuna ilişkin bir çerçeve sunulmaya çalışılacaktır.

Tıp

"Yeni normal" in tıbbi kullanımı içinde geniş bir anlam yelpazesi görmek mümkündür. Örneğin bir çalışmada stres, belli durumlara bağlı olarak birey için "yeni normal" olarak tanımlanıyorken (16), bir başka metinde "yeni normal" pediatrik yaş grubunda elektrokardiyogram (EKG) için ölçüt koyma çabasına işaret edebilmektedir (17). Ölçüt

koyma çabasına işaret eden kullanım, teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklarla daha iyi tanısıl veya tedavi edici uygulamalara yönelik somut bir zemine sahip gibi görünmektedir. Fonksiyonellik açısından geçmişe kıyasla meydana gelen değişiklikler için de “yeni normal” teriminin çalışmalarda yer aldığı görülmektedir. Örneğin, travmatik beyin hasarı yaşayan askerlerin yeni durumlarının “yeni normal” olarak kabul edilmesi ve gerçekçi beklentilere girilmesi gerektiğine değinilmiştir (18). Dolayısıyla “yeni normal” teriminin tıp alanındaki kullanımında fonksiyonellik, istatistik ve sofistike bilimsel yöntemlerin etkisi söz konusudur.

Bu yöntemlerin yanında iyi klinik takip ile yöntem ve ölçütler arasındaki ilişkinin de “yeni normal”in gücü açısından önemine vurgu yapılmaktadır. Yine de zaman zaman tanısıl başvuru sistemlerinin revizyonları gündeme geldiğinde doğruluk ve güvenilirliğe ilişkin “yeni normal”in ne olması gerektiği şeklinde soruların sorulduğunu görmek mümkündür. Bu açıdan ICD gibi tanısıl kodlama sistemleri için her ne kadar alışkanlık yaratıyor olsa da, zaman ilerleyip gelişmeler yaşandıkça daha doğru ve güvenilir bir sisteme doğru değişim kaydedilme zorunluluğuna değinilmektedir (19). Bu bağlamda, yeni tanısıl sistemlerin, dakiklik ve doğruluk açısından “yeni normal” gibi değerlendirilebileceğini ifade etmek mümkündür. Yine psikiyatri ve psikoloji gibi alanlarda “yeni normal” teriminin sıkça yer aldığını görmek mümkündür. Örneğin kişilerarası ilişkilerde yeni bir ilişki durumu yaratma anlamında kullanılabilirdiği gibi, yaşanan önemli bir kayıptan sonra tekrar yaşama tutunmayı veya yeni bir yaşam biçimini ifade etmek için kullanıldığı görülebilmektedir (20). “Yeni normal” ifadesi nöromodülatörlere ilişkin etik tartışmalarda da kendisini göstermektedir. Örneğin herhangi bir sorunu olmayan bireylerin metilfenidat gibi psikostimülanları kullanıyor olmaları, beraberinde tartışmalara neden olmaktadır. Bu açıdan bilişsel gelişime ilişkin etik tartışmalar “yeni normal” olarak ifade edilebilmektedir (21). Sosyal ve biyolojik fenomenleri bir arada barındıran bu alanlarda normal tanımında yaşanan güçlükle kaçınılmaz biçimde “yeni normal” için de geçerlidir (22).

Tıp ve uzmanlık eğitiminde iyileştirme ve yeni model arayışlarının da “yeni normal” ilişkilendirildiği görülmektedir. Uzmanlık öğrencilerinin azalmış olan uyku sürelerinin iyileştirilmesi ve eğitim fırsatlarının artırılmasına yönelik çabalar “yeni normal” kapsamında değerlendirilmektedir. Eğitim alanında mobil teknolojilerin kullanılması ve online platformların efektif kullanımı da yeni modeller açısından önemsenen konulardandır. Bu anlamda “yeni normal”, geçmişe bir cephe almak şeklinde düşünülmemekte, yeni fikir ve gelişmelere olanak sağlamak olarak değerlendirilmektedir. Ancak “yeni normal”in güncel gelişmelerin yakından takip edilerek kanıta dayalı bilimsel bir temele dayandırılması gerektiği vurgulanmaktadır (23).

Elektronik tıbbi kayıtların önemli bir konu olması sebebiyle konuya ilişkin eğitimlerin tıp eğitimi programlarına eklenmesi de önemsenen bir konudur. Elektronik reçeteleme ile birlikte elektronik ortamda hasta ve hekim karşılaşmalarının “yeni normal” hale gelmekte olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan olası etik ve yasal sorunların anlaşılması ve belirlenmesinin hasta ve hekim arasındaki güven ilişkisi ve mahremiyetin sağlanması açısından önemli olacağı düşünülmektedir. Bu konu, profesyonlizmin kavramının da önemli bir parçasını oluşturmaktadır (24).

“Yeni normal” açısından bir diğer konu ekonomi-tıp ilişkisidir. Tıp ile ekonomik pazar arasında ilişki kurulmasına öncelik verilmesini öneren değerlendirmelerde, bu durum “yeni normal” olarak tanımlanabilmektedir. Özellikle “translational medicine” bağlamında tıp alanındaki çalışmaların piyasaya yenilik olarak girmesi, ilaç şirketleri ile kurulan ilişkiler önemsenen ve öncelik verilen başlıklar olarak görülmektedir. Bu açıdan geçmişe getirilen eleştiri, teori ile pratik arasındaki bağın zayıflığına dayandırılmakta, büyük maliyetlerle girilen bilimsel araştırmaların piyasaya çıkmadan sonlanabildiklerine değinilmektedir. Dolayısıyla çalışmaların ekonomik olumlu çıktılarının ve dönüşlerinin olması önemli bir amaç olarak ortaya konulmaktadır. Farklı disiplinlerin ve özellikle de tıp içinde temel bilimlerle klinik arasındaki

bağın güçlendirilmesi önemli bir öncelik alanı olarak değerlendirilmektedir (25).

Sağlık çalışanlarının konumlarında gelecekte meydana gelebilecek değişikliklerin “yeni normal” kavramı içinde değerlendirilebileceğini ifade etmek mümkündür. Özellikle yaşlanan nüfus ve ortaya çıkan yeni sağlık sorunlarıyla birlikte hekim sayısının görece düşük olması ve gelişen teknolojinin ortaya çıkardığı olgular gibi nedenlerle ontolojik dönüşümlerin yaşanacağı öngörülmektedir. Son 150 yılda oldukça büyük başarılar elde eden ve meslek örgütlenmeleri aracılığıyla sağlıkta merkezi konuma yerleşen hekimlerin bu konumlarının dönüşebileceği düşünülmektedir. Bu dönüşümün öncelikli nedeninin, özellikle sağlık hizmeti ihtiyacı ve sağlık maliyetleri artarken hekim sayısının buna karşılık veremeyecek düzeyde kalacak olmasıdır. Dolayısıyla yeni yollar ve arayışlar ile çözümler bulunmaya çalışılacağı çıkarımına varılmaktadır. Bunlardan biri cerrahi gibi önemli ölçüde beceri gerektiren disiplinlerde bile sayı artırmak amacıyla nitelikten ödün verilmesidir. Bir diğeri hekimlere yardımcı olan teknisyen sayılarının artması ile birlikte özel eğitim gerektirmeyen teknik işlemlerin onlara devredilmesi olacaktır.

İletişim teknolojilerinin kullanımı ve mobil destek uygulamaları öne çıkacak diğer yöntemlerdendir. Teletıp teknolojilerinin kullanımı ve evden monitörizasyon tekniklerinin kullanılacak olması da önemli değişikliklere sebep olabilecektir. Farklı alanlardaki hizmetlerin daha az süre eğitim alan sağlık çalışanlarıyla sağlanması da yeni dönemde görülecek gelişmelerden birisidir. Örneğin Hindistan’da primer bakıma ve yardıma yönelik 2-4 yıl eğitim alan personeller istihdam edilmeye başlanmıştır. Özellikle doktor yardımcısı (Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı ülkelerde hekim açığı ve yoğun iş yükü karşısında hekime ve hastaya yardımcı olmaya yönelik eğitim alan ve bir hekimin süpervizyonunda hizmet sunan sağlık çalışanı) ve pratisyen hemşire ile farklı türden sorunlara yönelik daha az süre eğitim almış kişilerin istihdamının artırılması önemli bir öncelik olarak gündeme gelecek gibi görünmektedir. Sonuçta sağlık maliyetleri artıp, doktor eksikliği

yaşandığı takdirde yeni girişimcilik ve yaratıcılık yolları ile boşluk doldurulmaya çalışılacak gibi görünmektedir. Doktorların işlerinin bir kısmını diğer sağlık çalışanlarına devredebileceği; bilgi ve eğitimle elde ettikleri yeteneklerini ise daha kompleks işlere yöneltecekleri düşünülmektedir (26). Dolayısıyla hekim ve sağlık çalışanlarının ontolojik konumlarında önemli değişikliklerin ortaya çıkabileceği beklenebilir. Ancak bu türden dönüşüm öngörülerinin daha çok ekonomik çevreler tarafından yapıldığının dikkate alınarak üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gerekmektedir.

Tıp ile ilgili olarak söylenebilecek şey; henüz “yeni normal” olarak akademik alanda konu edilmiş olmasalar da, başta hasta verilerin dijital kaydı, dijital dünyada hasta-hekim ilişkisi ve mahremiyet konuları olmak üzere “yeni normal” tanımlamalarının yapılabilecek olmasıdır. Bu tanımlamalar beraberinde pek çok etik tartışmayı getirecektir. Ancak görünürdeki bu olgusal çokluğa rağmen tarafımızca vurgulanmak istenen “yeni normal”in makro ve mikro ölçekli değişiklikler bağlamında ontolojik ve epistemolojik sonuçlar doğuran bir paradigma değişikliği şeklinde kavranması gerektiğidir. Biz “yeni normal”i genel olarak daha tümel ve kavramsal bir düzeyde değerlendirirken, tikel durumlara atfedilmesi halinde olgusal çokluk nedeniyle kavramın anlaşılmasında bir güçlüğün ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu zorluğa rağmen sınırlandırılmış örnekler üzerinden “yeni normal”e ilişkin tartışmalar yapılması, kavramın anlaşılması için bir gerekliliktir. Bu açıdan öne çıkabilecek ve çalışılabilecek konu başlıklarından birisini yeni ekonomik duruma dayanan dünyada hekimin dönüşen konumu oluşturabilir. Beceri ve bilgiye dayalı sermayesi ile iş gören hekimin kapital sahiplerinin teşebbüsleri içerisinde teknisyen ya da işçiye dönüşmesi, “yeni normal”in kavramsal anlaşılabilirliği açısından önemli bir çalışma ve tartışma konusu olabilir.

İklim

“Yeni normal” teriminin en sık kullanıldığı alanların başında iklim değişiklikleri gelmektedir. İklim değişikliği ile yaşanan fırtına ve afetlerin

“yeni normal” olduğunu ifade edenler ve buna karşı çıkanlar olduğu gibi, “yeni normal”in sonuçta bir sabit duruma varmayı varsaydığı için iyimser bir söylem olduğunu, oysa iklimin daha da kötüye gideceğini ifade edenler de vardır (27). Çalışmalar özellikle geçmişe kıyasla hava olaylarının ciddi bir değişim gösterdiğini, fırtınaların yapısının istisnasız biçimde geçmişten farklı olduğunu göstermektedir. Böylece modelleme yapma konusunda güçlük çekilen bu dönemin açık bir biçimde “yeni normal” olduğu ifade edilmektedir (28). İklim değişikliğinin ve dolayısıyla ortaya çıkan “yeni normal” durumun toplumları önemli ölçüde etkileyeceği düşünülmektedir.

Gıda-Tarım

Gıda ve tarım alanında “yeni normal”e ilişkin ifadeler iklim değişiklikleri ve küresel ısınmayla yakından ilişkilidir. Özellikle kuraklıklar ve yaşanacak sorunlara paralel biçimde açlık sorunun artabileceğine vurgu yapılmaktadır. İklim değişikliklerinin “yeni normal” bir hal alacağı düşünülen bölgelerde beslenme stratejileri ve planlamalarının yapılması gerektiği ifade edilmektedir (29). Gıda fiyatlarındaki oynamalar ve spekülasyonların müdahaleleri de “yeni normal” ile ifade bulmuş bu sorunun aşılması için dünya çapında düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir (30). “Yeni normal” olarak düşünülen endüstriyel tarımın artık normale dönüştüğü, sürdürülebilirlik açısından “yeni normal”e ihtiyaç duyulabileceği değerlendirilmektedir (31). Tüketim amacıyla yetiştirilen/üretilen tavukların durumu da “yeni normal” kavramı içinde değerlendirilebilecek bir konudur. Çünkü sadece tüketim amacıyla yetiştirilen ve kısa sürede olgunluğa erişen canlıların geçmişteki konumlarından önemli ölçüde farklılaştığını ifade etmek mümkündür. Gıda ve tarım alanında benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bilgi ve Kültürel Alan

Bilgi ve kültür alanında “yeni normal” genellikle bir yaratma eylemi biçiminde ifade edilmektedir. Örneğin eğitimde yeni modeller benimsenmesi, çok dillige ve dil eğitimine önem verilmesi; eğitimde “yeni normal” inşa edilmesine örnek olarak kullanılabilir.

(32). Büyük medya şirketlerinin, teknoloji ve interneti kullanarak “yeni normal” durumların benimsenmesinde etkin olduğu, özellikle daha sonra değinilecek olan “yeni normal” ekonomik söylemleri pekiştirici, toplum ve bireyi pasifize edici etkisinden bahsedilmektedir (33). Kültür ve bilgi alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak “yeni normal” durum ile politik söylemler, bilim, gerçek ve doğru gibi kavramların önemli ölçüde dönüşüme uğradığı düşünülmektedir. Irak Savaşı bu bağlamda önemli bir örnek olarak sunulmuştur: Gerçekler ve kanıtlar devletler tarafından pragmatik çıkarlar uğruna manipüle edilmiştir (34).

“Yeni normal” politik ve kültürel sahnede tehlikeli zamanlarda yaşıyor olma hissi ile birlikte endişe, huzursuzluk ve gelecek kaygısı gibi anlamlarla birlikte kullanılmıştır. Bu açıdan özellikle hükümetlerin “yeni normal”i yeni bir paradigma olarak kullandıklarına değinilmiştir. Örneğin 11 Eylül saldırıları sonrasında uzunca bir süre “savaş şartlarının yeni düşünce sistemi” söylemi kullanılmıştır. “Yeni normal”in güç odakları tarafından bir hafıza biçiminde kurgulandığına değinilmektedir. Bu bağlamda George Orwell’ın 1984 adlı eserinde sürekli yeni bir söylem ve hafızanın yaratılması ve yıkılması ilginç bir örnek olarak nitelendirilmektedir (35).

Sanat

Sanat alanında “yeni normal”e ilişkin değerlendirmelerin özellikle geçmişte kahraman ya da sıradışı kişinin hayatından sıradanlığa geçişle kendini gösterdiği şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla sanat alanında örneğin sinema ve edebiyatta sıradanlığın keşfinin sıradan insanın talebine arz edilen “yeni normal” olarak sıradan insanın hikayesinin anlatısı olduğu, bunun özellikle XX. yüzyılda arttığı ifade edilmiştir. Bu dönüşümün özellikle ahlaki yaşamı ve hayata karşı durumu etkilediği ifade edilmektedir. Bu dönüşüm ile orta sınıfın yükselişi arasında da paralellik kurulmuştur (36). Özellikle XIX ve XX. yüzyılda yeni sanat dallarının ortaya çıkması ve önemli kültürel etkilere sahip olarak kitlelerin beğenisine sunulmaları da “yeni normal” kavramı içerisinde değerlendirilebilecek bir konudur.

Reklam

Yeni dizaynlar, kişiye özel kullanımlar ve ürünler genellikle “yeni normal” ya da normalin ötesi sıfatları kullanılarak tüketicilere sunulmaya çalışılmaktadır. Mevcut duruma meydan okunurken, değişim bir fırsat olarak sunulmaktadır. Örneğin “yeni normal danışmanlık” adlı bir kuruluş, kendisini, “normal dışında herhangi bir şey” olarak tanımlamaktadır (37). Dolayısıyla reklam alanındaki kullanımının yazımızın ağırlıklı kısmını oluşturan ve aynı zamanda “yeni normal” teriminin belki de esas kullanım ve çıkış noktası olan ekonomik temelli kullanımla ilişkisi kaçınılmazdır.

Gündelik Kullanım

“Yeni normal” gündelik kullanımında ironi amacıyla, eleştirel amaçlarla ya da daha önce ifade edilmiş olan kullanımlara benzer biçimde kullanılabilir. Örneğin birinin hastalığı konusunda yanlış bilgiler sunulması, bu durumun kötü bir “yeni normal” olarak eleştirilmesine neden olabilmektedir (38). Donald Trump sonrasında Amerika’nın düşünce yapısı Trump’la özdeşleştirilerek “Trump “yeni normal”dir” şeklinde ifadeler gündelik hayatta sıkça kullanılmaya başlanmıştır (39). Benzer bir yaklaşımla “yeni normal”, Türkiye’de 15 Temmuz 2016 sonrası için yaşamın neredeyse tüm alanına ilişkin ciddi bir değişime gönderme yapacak biçimde kullanılmıştır (40). Bu tür örnekleri artırmak mümkündür ve bu tür kullanımlara sınır çizmek neredeyse imkansızdır.

Görüldüğü üzere “yeni normal” kavramı pek çok alanda kullanılmaktadır ve başlangıçta ifade edildiği üzere bunu gündelik hayatın içine doğru genişletmek de mümkündür. Ancak tüm bu kullanımlarına rağmen genel kabul “yeni normal”in ekonomi temelli bir kavram olarak ortaya çıktığı ve etkilerinin pek çok alanda hissedilir olduğudur. Bundan sonraki bölümde ekonomi bağlamı içinde “yeni normal”in ne olduğu ve ne anlama geldiği açıklanmaya ve sonrasında tartışılmaya çalışılacaktır.

YENİ NORMAL NEDİR?

Normal kavramının tanımlanmasında bir güçlük

yaşandığından bahsedilmişti. Benzer bir zorluğun “yeni normal” için geçerli olduğu düşünülebilir. Bir önceki bölümde görüldüğü gibi “yeni normal” oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir ve üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir.

Ulusal alanyazında “yeni normal” ifadesinin kullanımına ilişkin sınırlı veri vardır. Oxford sözlüğünde ifade; “*daha önceden aşına olunmayan ya da atipik olan bir durumun, standart, olağan ve beklenir olması*” şeklinde karşılık bulmuştur (41). Bir başka sözlük ise iki farklı tanımlamaya yer vermiştir. Bu tanımlamalardan birisi Oxford sözlüğünün tanımlamasına benzer biçimdedir; “*Dramatik değişikliklerden sonra ortaya çıkan mevcut durum. Olaydan sonra yerine konan beklenir, olağan durum. Yeni normal, bireyi geçmişe ilişkin neler olabileceği hakkında düşünmek yerine, mevcut durumla başetmek yönünde cesaretlendirir.*” Ancak diğer tanım farklı bir anlam taşımaktadır; “*Sıklıkla politikacılar ve iş adamları tarafından yoğun bir biçimde kullanılan, içinde yaşadığımız dünyanın sıkıntılı, tehlikeli ve rahatsız edici bir yer olarak tanımlandığı slogandır*” şeklinde tanımlanmıştır (42).

Sözlükteki tanımlamalarına rağmen farklı alanlardan kullanıcılar tarafından ve farklı alanlara gönderme yapacak biçimde kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin ikinci sözlükteki ikinci tanımlama bu türden bir kullanıma gönderme yapmaktadır. Ancak genel olarak ilk izlenim; önceden standart olmayan ya da yeni olan politik, ekonomik, kültürel, eğitsel, toplumsal yapı, durum ve davranışların değişimine bağlı olarak tipik ve normatif bir sosyal yapıya dönüşüm anlamına gönderme yapıldığı şeklindedir. Yeni normal; akademisyenler, politikacılar, medya gibi unsurlarca kullanıldığında geleneksel normatif durum ve geçmiş standartlardan kopmayı ve uzaklaşmayı ifade eder (33).

“Yeni normal”, kullanım sıklığı son dönemde artmış yeni bir terim gibi görülmeyle birlikte ilk kullanımına I. Dünya Savaşı’ndan sonra rastlanmaktadır. Bu bağlamda savaş sonrasında ortaya çıkan ekonomi ağırlıklı yeni durum ve koşulları ifade edecek biçimde kullanılmıştır.

Bu kullanımda değişimin, ekonomik ve sosyal yaşamın doğal bir yasası gibi sunulduğu görülmektedir. Amerikan düşüncesini yansıtacak biçimde sorunların çözümünde pragmatik önerilerinden bahsedilmekte ve teorik düşünceler Ulysses'in yolculuğundaki Sirenlerin seslerine benzetilmektedir. Dolayısıyla yara almadan çözüm üretmenin yolu olarak Sirenlerin seslerine kulak tıkamak gerektiğine işaret edilmiştir. Bu bağlamda Henry Wise Wood yaşanan dönemi üçe ayırmıştır; savaş, dönüşüm ve “yeni normal”. Bu kullanımın “yeni normal” ifadesinin ilk kullanımı olduğu bilinmektedir. “Yeni normal” için “tartışmasız biçimde eskiyi ortadan kaldıran” ifadesini kullanmıştır (43). Savaş dönemlerinde yaşanan merkezileşme eğilimlerine kapılmadan, sürecin bireysel, demokratik hak ve özgürlükleri ön plana çıkaracak biçimde yönetilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Merkezileşme eğilimlerine yönelik eleştirinin temelde Bolşevikler'i hedef aldığı düşünülmektedir (43).

İlk kullanımlarından sonra “yeni normal” teriminin nadir gazete kullanımları dışında yaygın olarak kullanılmadığı bilinmektedir (33). 1980'lerin başından itibaren yeni normal terimi tekrar görünür olmaya başlamış ve günümüze doğru bu artış devam etmiştir. 1980'lerin başından 2000'lere kadar terim özellikle medyada kullanılmış, ekonomik anlamının yanı sıra bireylerin yaşadıkları travmatik olay veya kayıplardan sonraki durumlara ve başa çıkmalarına gönderme yapacak biçimde ele alınmıştır. Terimin kullanım sıklığı ve anlamına ilişkin dramatik değişikliklerden birisi 2000'lerin başında olmuştur ki; bu 11 Eylül 2001 saldırıları ile ilişkili görünmektedir.

Özellikle 11 Eylül 2001 saldırısından sonra terimin medyadaki kullanım sıklığı artmıştır. Bu bağlamda terimi terörizm ve saldırıyla bağlantılı bir kullanım içinde görmek mümkündür. Bu saldırının birey, toplum, ekonomi dünyası ve terör karşıtı politikalara etkisine odaklanılmıştır. 2002 yılından itibaren bu anlamdaki kullanımın azalmaya başladığı ifade edilmektedir. “Yeni normal” terimi 2000'lerin ortalarından itibaren terör konusuna ilişkin kullanımına oranla ekonomi, ekonomik durum, ekonomik eşitsizlikler ve

küresel ısınma gibi konulara işaret edecek biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Eşitsizlikler başlığı içinde ise daha çok; çalışanların gelir kayıpları, iş güvenliği, emeklilik ve emekli maaşları gibi konular ile ilişkili olarak kullanılmıştır (25,36).

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz, terimin kullanımına etki eden yeni bir kırılma noktası olmuştur. 2008'den itibaren “yeni normal” terimi genel olarak ekonomiyle ilişkili dört anlam kategorisi içinde kullanılmıştır. 2008'deki krizden itibaren düzensizlik, daha az gelişme, ekonomik durağanlık ile krize duyarlı/açık bir dönemin ortaya çıkışına ve riskli bir iş dünyasının varlığına ve devam edeceğine vurgu yapılmaktadır (44).

2009 yılında terimsel olarak daha açık bir şekilde ifade bulan “yeni normal”; Batı ekonomilerinin artık tipik döngüsel şekilde gelişimlerini sürdüremeyeceği, yani gerileme ve ilerlemelerle gitmeyeceği, büyüme ve sıçramaların yaşanmayacağı, ekonomik faaliyetlerin yavaşlayacağı ve işsizliğin artacağına gönderme yapacak şekilde kullanılmıştır.

Oldukça popüler ve okuyucu sayısı yüksek yayın organları gelişmiş ülkeler merkezinde çeşitli öngörüler sunmuşlardır. 18-35 yaş grubundaki insanların “yeni normal”in en sert etkilerine maruz kalacakları belirtilmiştir. Bunun nedeni gelirlerin azalması, orta sınıf daralması, yurtdışından gelen ucuz işgücünün artması, evlerde küçük robotların yer alması, eşitsizliğin artması ve yukarı doğru sınıfsal hareketlerin azalması olacaktır (45). Ancak “yeni normal” teriminin kullanımı, daha önce değinildiği üzere, bu ifadeleri çok aşmış ve yeni yazarlar tarafından farklı farklı anlamlarla kullanılmıştır (33). Medya ve kamu tartışmalarında bu kullanım alanı oldukça geniştir. Finansal sorunlar, çalışma şartları ve koşulları ile ekonomik başlıklar ise en sık kullanılan alanları oluşturmaktadır (33). Bu kullanımlarına ek olarak medya tarafından sıklıkla, iklim değişikliği, küresel ısınma ve Batı toplumunu hedef alan terörist gruplara ilişkin yazılarda da sıkça kullanılmaktadır (33).

“Yeni normal” pek çok alanda kullanılan bir terim olsa da, “yeni normal”in ne olduğuna

ilişkin açıklamaları içeren yazıların önemli kısmı ekonomi temellidir. Bu bağlamda “evrimleşen/değişen/gelişen ekonomik çevre” ifadesinin “yeni normal” ile koşt kullanıldığı da görülmektedir. Tarihsel olarak da son 10-20 yıl ve gelecek 20-30 yıla gönderme yapıldığı görülmektedir. “Yeni normal”ın Batı ekonomilerini etkilediğine değinilmiştir, bu anlamda kırılma ve canlanma gibi farklı etkilerden bahsedilmiştir (46).

Ekonomik anlamda güncel “yeni normal” terimini ilk olarak gündeme getirenler farklı küresel finans kurumlarında görev yapan yöneticiler olmuştur. Onlara göre güncel kötü ekonomik durumdan sıyrılarak yeniden gelişebilen kurumlar için yaşanan yeni süreç, kriz süreçlerinden öncesine tam olarak benzemeyecektir. Yani krizin yarattığı bazı etkiler yapısal olarak eski döneme döndürülebilir olsa da asla tam bir dönüşümün sağlanamayacağı ifade edilmiştir. Bu ifadeden yola çıkılarak; sonuçta dünya ekonomisinin bütününe bakıldığı takdirde “normal” olarak tanımlayacağımız durum herhalükarda kriz öncesi durumdan farklı olacaktır denilmektedir (46). Dolayısıyla mevcut iş alanlarının yeni durumlar karşısında klasik çözümlerle toparlanmaları mümkün değildir; çünkü önceki çözümler güçlerini kaybetmişlerdir. Ayrıca destekleyici kuruluş ve hükümetlerin de yardım etme potansiyelleri görece düşmüştür. Yeni ekonomik ortam, çalışma dünyasını riskli olarak değerlendirmekte ve riski azaltmaya yönelmektedir (46).

“Yeni normal” kavramının tarihsel gelişimine bu bağlamda tekrar bakılacak olursa; ilk defa I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ölümler, ödenemeyen borçlar, yaşanan ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalınması ve karşılaşılan duruma karşı ne yapılacağına bilinmiyor olmasının anlaşılmasına atıf yapılmaktadır. O dönem yaşanan duruma çözüm üretilemeyen bir paralizi tablosu yaşandığı ifade edilmiştir (46).

Daha önce ifade edildiği gibi; “yeni normal” özellikle ekonomi merkezinden ele alınmış olsa da tablo sadece ekonomi ve finans dünyasını etkilemekle kalmaz, eski toplumsal yapının değişmesine neden olan bir karmaşaya neden olur. Bu tablonun oluşmasında doğrudan bir

sorumlu bulmak güçken hemen herkes kendisini bu durumun içine sürüklenmiş bulmaktadır. Kesin olarak anlaşılan şey ise eski düzene dönmeyin imkansızlığıdır. İnsanlar, kurumlar, hükümet ve bürokratik yapılar zorunlu olarak yeni duruma uyum sağlamaya çalışırlar. Ancak tüm bu girişimlere ve dönüşüme rağmen I. Dünya Savaşı’ndan itibaren ekonomik anlamda süreç yönetimine bakıldığında, özellikle büyük ölçekte ekonomilerin tam olarak kontrol altına alınamadığı ve insanlar için güven oluşturulamadığı düşünülmektedir. Bu durum genel bir güvensizlik tablosu yaratmakta ve “karmaşanın kıyısında yer almak” ifadesi ile tanımlanmaktadır (46).

Sonuçta nerdeyse her türden tartışmanın ve çatışmanın yaşandığı bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu süreç özellikle eşitsizlik üzerinden hemen her toplumsal alanda tartışmaları beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan kargaşa ve tartışma ortamında “yeni normal” ifadesi, genellikle yöneticiler ve otoriteler tarafından, mevcut düzensizlik ve eşitsizliklerin olağan bir süreç olarak ve yaşamın bir parçası olarak görülmesi bağlamında kullanılmakta ve toplumun geniş kesimlerinin bu süreçten faydalanacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla “yeni normal”ın sıklıkla yaşanan süreçteki olumsuzluklara, eşitsizliklere ve eleştirilere rağmen, özellikle ekonomik anlamda elit kitle ve yöneticiler tarafından medya ve kitle iletişim araçları kullanılarak olumlu bir şekilde sunulduğu düşünülmektedir. “Yeni normal” ile verilen mesaj az ya da çok sürecin gerekliliklerinin yerine getirilmesini ve uyum sağlanmasını amaç edinir (33). Yani “yeni normal”e uyum sağlanarak sürecin en iyi şekilde yönetileceği düşünülmektedir.

Kriz dönemlerinden sonra önemli sosyolojik ve psikolojik dönüşümlerin yaşandığı düşünülmektedir. 2008 ekonomik krizinden itibaren, başta Amerika olmak üzere, insanların eski ekonomik beklentilerini sürdürememe konusunda tehdit altında hissetmeye başladıkları vurgulanmıştır. Zaman içinde durumlarının daha iyiye gideceği ya da çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlayacakları konusundaki eski iyimserliklerini kaybettikleri belirtilmiştir. 2009 ve 2010 yılında yapılmış çalışmalarda genel

toplumsal kaygı düzeylerinin ve geleceğe yönelik ekonomik kaygıların geçmişe göre önemli ölçüde göre artış gösterdiği görülmüştür (47).

Bu bağlamda, “yeni normal”e ilişkin ekonomiyi temel alan sosyoloji çalışmaları yapılmıştır; yani insanların ekonomik güçleri elverdiğinde eski alışkanlık ve yaşam tarzlarına dönerek özellikle tüketim üzerinden bir anlamlılık mı arayacakları, yoksa düşük ekonomik durumlarını bir “yeni normal” olarak düşünerek farklı arayışlara girerek manevi/dinsel ve ilişkilere dayanan bir anlamlılık arayışına mı girecekleri tartışma konusu edilmiştir. Bu açıdan, kriz sonrası “yeni normal” bağlamında tüketim, mutluluk, ilişkiler, dinsel yaşam gibi konular üzerinden yeni normale ilişkin dönüşümler olabileceği düşünülmüştür. Görece küçük krizler sonrasında ekonomik yaşamın değişmediğine değinilmiştir. Geçmiş dönemde yaşanan krizler sonrasında tüketim karşıtı söylemlere rağmen genellikle tüketimin zaman içinde geri döndüğü ifade edilmektedir. Ancak “yeni normal” teriminin ekonomik anlamının güçlendiği 2008 sonrası süreçte yapılan bazı değerlendirmelerde 2008’den sonra özellikle Amerika’da hemen her alanda tüketim kısıtlamalarına gidildiği ifade edilmiştir. Bu anlamda 2008 krizinden sonra eğilimlerin geçmişten farklılaşacağına değinilmiştir (47). Yani ekonomik olarak ortaya çıkan “yeni normal”in, farklı alanlarda yansımaları olacağı veya olduğu ifade edilmektedir.

Kriz sonrası dönemde bireylerin topluma ilişkin görüşlerinin toplumu sığ görmek şeklinde değiştiğine vurgu yapılmaktadır. Entelektüel ve fiziksel tembelliğin arttığından, doğanın bir parçası olmaktan uzaklaşıldığından bahsedildiği gibi; bireylerin gerçek ve önemli işlerin birer parçası olmak istedikleri de belirtilmiştir. Kriz sonrasında insanların hayatın gerçek değeri konusundaki fikirlerinin değişme eğiliminde olduğuna ve insanların kendilerini mutlu eden şeyin ne olduğu konusunda düşünmeye başladıklarına, kendilerini rahatlatan yeni yollar öğrendiklerine değinilmiştir. İlginç bir bilgi olarak, Amerikalıların daha fazla biriktirmeyi daha fazla tüketmeye tercih ettikleri ve bundan memnuniyet duydukları ifade edilmiştir. Örneğin

para biriktirmenin kendilerine iyi geldiğini ifade edenlerin sayısında artış yaşanmıştır. Harcamalarını azaltmaktan keyif alan bir kitlenin ortaya çıktığına da değinilmiştir (48,49).

Kriz sonrası dönemde daha kanaatkâr ve basit yaşayanlara karşı toplumsal ölçekte saygının artmış olduğu ifade edilmiştir. İnsanların daha az harcamayla daha mutlu olacakları inancında artış meydana gelmiştir. Ekonomik kriz dönemi için bireylerin “yeni normal”e geçme eğilimlerinden bahsedilmektedir. Pek çok Amerikalının krizden sonraki dönemde mevcut durumlarını, yani harcamalarını azalttıkları durumlarını yeni normal şeklinde değerlendirdikleri ve eski normale dönmek istemediklerini ifade ettikleri belirtilmiştir. Öne sürülen görüşe göre; pek çok insan daha önce var olan yaşam şekillerinden farklı olan bir yaşam şeklinin varlığından haberdar olmuştur. Bu yaşam şeklinin tüketimi merkeze alan ve diğer yaşam anlamlarını maddi unsurlardan çıkararak bir yaşam şekli olmadığı düşüncesi güç kazanmıştır. Hayatın zorluklarının bir yük olarak algılanmaması düşüncesi ile birlikte yaşamı mutlu kılmak için yeni yollar tanımlanması gereği üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte bu değerlendirme için henüz erken olduğu da değerlendirmelere eklenmiştir (47). Ancak genel olarak iyimser ifadelerle rağmen “yeni normal”in ekonomi merkezli, risk içeren yönlerine ve makro düzeyde bir çözüm önerisine yer verilmediği görülmektedir.

Ekonomik düzelmeye olduğu takdirde yeniden eski normale dönülmesi olasılığının kuvvetli olduğu ve gözden kaçırılmaması gerektiğine değinilmektedir. Fakat toplumun seçenekleri, yani tüketim ile yeni seçenekleri iyi değerlendirmesi ve anlaması halinde yeni yolları tercih etmesi olası görülmüştür. Bu bağlamda mutluluk ile gelir arasında bir bağ kurulması yerine, mutluluğun kaynağı olarak sosyal ilişkilerin ve transandantal etkinliklerin artırılması üzerinde durulmuştur. Bunların; dinsel ve kültüre özgü aktiviteler olabileceği vurgulanmıştır (47).

Olasılıkla bu tür bir dönüşüme çeşitli kanıtlar aranmaktadır, örneğin gelir ve mutluluk arasındaki ilişki önemli bir çalışma ve tartışma

konusu olmuştur. İlginç bir örnek olması açısından Esterlein Paradoksu'na değinilmiştir (47). Paradoks ile ifade edilen verili herhangi bir zamanda daha fazla gelir, daha fazla mutluluğa neden olsa da uzun süreli değerlendirmede mutluluk artışı ülkenin gelir artışı ile ilişkilendirilmez; yani daha açık bir ifade ile; bir ülkenin uzun vadeli ekonomik büyümesi o ülkenin vatandaşlarının ortalama mutluluk düzeylerini artırmaz (50). Genellikle kişilerin mutlulukları kendilerinin mutlak gelirlerinden çok, başka insanların gelirleri ve yaşamları ile yaptıkları kıyaslamalarına göre belirlenmektedir. Bireylerin gelirleri arttıkça, arzularına bağlı biçimde tüketim arama davranışları da artar. Buna “hedonik pedal” denilmiştir. Bu yaklaşımı eleştirenler; gelire bağlı mutluluğun değişken ve dalgalı seyir izlediğini, bunun ise değişime bağlı olabileceği gibi geçici de olabileceğini ifade etmişlerdir (47). Bu tür değerlendirmeler çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirilerin ana merkezi çalışmaların uzun süreyi değil kısa süreyi kapsadıkları yönündedir. Örnek olarak gösterilen ülkeler arasında gelişmiş devletler dışındaki gelişmekte olan devletler de dahil edilmiş ve hızlı büyümeye rağmen uzun erimli mutluluğun artmadığı ifade edilmiştir (47). Bazı çalışmalarda düşük gelirli ülkelerde yaşayan insanların gelişmiş toplumlara göre daha iyi yaşam kalitesine sahip oldukları ortaya konulmuştur. Dolayısıyla gelir ile mutluluk ilişkisine temkinli yaklaşılması önerilmiştir. Ancak bu öneride bulunulurken mikro ölçekli daha derin analizlere ihtiyaç duyulduğuna da değinilmiştir (51). Farklı çalışmalarda belli bir aşamadan sonra ek gelir artışının mutluluk ve psikolojik iyilik halini pek etkilemediği, ancak kişinin yaşamına ilişkin düşüncelerini olumlu etkilediğini belirtmişlerdir (47).

Ekonomik sorunlar sonrasında ortaya çıkan “yeni normal”in ilişkiler alanını da etkilediği, bu bağlamda aile ve ilişki ağırlıklı yaşam ile birlikte dini ve manevi eğilimlerin arttığına değinilmiştir. Özellikle bu faktörlerin belirgin şekilde gelirden daha pozitif etkili olduğuna vurgu yapılmaktadır (47). Genel olarak sosyal iletişimin sağlamlık ve uzun yaşamla ilişkili olduğu konusunda güçlü bulgular olduğundan, bunun rahatlık ve

mutlulukla da ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Örneğin yapılmış bir meta-analizde güçlü sosyal ilişkilerin beklenen yaşam süresi üzerine %50 oranında olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır (52). Karşıt biçimde toplumdan izole olan bireylerin daha az mutlu ve daha kötü sosyal ilişkilere sahip oldukları belirlenmiştir (53).

Toplumsal organizasyonlara katılım da mutluluğa olumlu yönde etki etmektedir. Bu dini olmayan organizasyonlar için de geçerlidir. Gönüllülük içeren çalışmaların önemli ölçüde tatmin sağladığı belirlenmiştir. Ancak bu tür durumlarda neden ve sonuç ilişkisinin ayırımının güç olduğu ifade edilmektedir. Mutluluk mu gönüllülüğü artırır yoksa gönüllülük mü mutluluğa neden olur sorusuna net bir yanıt bulmak zordur denilmiştir. Dinsel yaşam ve manevi ritüellerin takibi konusuna gelince, bu tür yaşamı mutlulukla ilişkilendirmek bağlamında geniş bir literatürün varlığından bahsedilmektedir. Dinsel ve manevi yaşantının birçok değişkenden bağımsız olarak mutluluğa katkıda bulunduğu belirtilmiştir (47). Yani genel olarak “yeni normal” ile birlikte insan ve toplum ele alınırken özellikle güçlü bir konumda olan tüketim kültürü dışında başka bir kültürü benimseyebilme olasılığından söz edilmektedir. İnsanların bir kısmının yaşamın zorluklarına katlanarak mutlu ve rahat hissedecekleri yeni yollara girmelerinin olası olduğuna değinilmiştir. Bu zorlukların; ekonomi merkezli “yeni normal” söyleminin içerdiği; riskler, gelir azlığı, işsizlik gibi durumlar olduğu bilinmelidir. Tüm bu ifadelerle rağmen ekonomik krizlerin insanların yaşamları üzerine gerçekten etkili olup olmadığı üzerine temkinli yaklaşılması gerektiği ifade edilmektedir (54).

Görece olumsuz bir içerikle gördüğümüz “yeni normal”in özellikle ekonomik boyutunun görünümünün farklı toplum kesimlerince farklı görüldüğünü, hatta aynı toplum içerisinde bile kafa karıştırıcı biçimde farklı yorumlara neden olduğunu değerlendirmek mümkündür. Örneğin klasik tanımıyla Batı toplumu ve ekonomileri için olumsuz bir görünümle içerik kazanan “yeni normal”, Asya-Pasifik kuşağında özellikle gençler için yeni fırsatlar, üretim ve tüketim olanakları olarak varlık göstermektedir. Geleneksel olanın

yıkılışı olumlu bir içerikle gündeme gelmektedir (55). Bu bağlamda daha çok post-modern bir anlama işaret ettiğini ifade etmek mümkün görünmektedir. Yine özellikle önemli küresel sermaye sahiplerinin geleceğe yönelik olumlu imalarda bulduklarını, aslında ekonomik olarak kötüye gidilmediğini ifade ettiklerini görmek de mümkündür. Ancak bu tür ifadelerde çözüm önerisi sunulmadığı ve mevcut kapitalist sisteme herhangi bir eleştiri getirilmediği de dikkat çekicidir. Mevcut durumun iyi olduğu, göç politikalarının düzenlenmesi ve doğum-ölüm oranlarının dengeliliği sayesinde refahın sürdürüleceği şeklinde değerlendirmelere yer verilmiştir (56).

Türkiye’de Yeni Normal

Türkiye’deki alanyazında “yeni normal” ifadesinin ağırlıklı olarak ekonomik anlamıyla yer aldığı görülmektedir. Özellikle ekonomi içerikli gazete ve dijital medyada bu tür kullanımı görmek mümkündür. “Yeni normal”, ekonomik alandaki durgunluğa, genel olarak dengenin olmadığı verimsiz bir sürece, işsizlikte artışa ve istihdam sorunlarının artacağına vurgu yapacak biçimde kullanılmaktadır. Ayrıca bu sorunların sosyal yansımaları olacağı, bunda da özellikle işsizliğe bağlı sorunların öncelikli olacağına değinilmiştir (57). Ekonomik anlamına ek olarak, istikrarsızlık, güvenlik sorunları, siyasal kargaşa ve karmaşa gibi unsurların da “yeni normal” ifadesi içerisinde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle vurgulanan noktalardan biri dengesizlik ve istikrarsızlığın devam edeceği konusudur. Geçmiş üzerine düşünmenin bir faydasının olmayacağı ve daima ileriye doğru bakılması gerektiği de ima edilmektedir (58). Değişim ile “yeni normal” arasında bağ kuran ekonomi temelli değerlendirmelerde öne çıkan bir diğer söylem, çalkantılı ekonomik durum ve teknolojik gelişmelerin yanında, sürekli tetikte olma zorunluluğu ve hiçbir fırsatın kaçırılmaması gerektiğidir. Ancak bunlar başarılı olduğu takdirde ayakta durulabilecektir. Belirsizlik ve öngörü azalırken beklenmeyi bekliyor olabilmek kapasitesinin ve uyum sağlayabilme becerilerinin artırılması gereği üzerinde durulmaktadır (59). Türkiye orta yüksek gelirli ülkeler grubunda yer aldığından, kriz sonrası “yeni normal” ekonomik

durumdan gelişmiş ülkelere benzer biçimde etkilenmesi öngörülmektedir (60).

Sonuç olarak “yeni normal”in oldukça geniş bir kullanıma sahip olduğu görülmekle birlikte özellikle ekonomik anlamıyla ön plana çıktığı görülmektedir.

Ekonomik anlamı hem içeriğinde hem de sonuçları yönünden pek çok sorun ve kavramı içerir. Büyümede yavaşlama, iş olanaklarında daralma ve riskli bir ekonomik durumun, ardından pek çok yeni sorunu getirmesi olasıdır (60). Özellikle genç eğitilmiş nüfusun işsizlik gibi önemli bir sorun yaşayacağı, geleceğe ilişkin umut yitiminin önemli bir sorun olacağı, eşitsizliğin artacağı ve sosyal problemler yaşanacağı düşünülmektedir. Gelişmiş devletler başta olmak üzere ilk defa gelecek nesillerin, ekonomik, sosyal ve politik olarak şimdikilerden daha kötü durumda olacakları ifade edilmiştir. Bu durumun özellikle kötü politikacılar ve politik söylemlerle pekişeceği de ifadelere eklenmiştir (44). Sorunun çözülmesi ve anlaşılmasına yönelik eylemlerden çok, durumun topluma ve bireye “yeni normal” olarak sunulduğu ifade edilmektedir (33, 62). Bu bağlamda toplum ve bireyden uyum göstermesi ve adapte olması beklenmektedir; dolayısıyla ortaya çıkan güvensizlik, geleceği öngörememe gibi problemlerin, aynı zamanda toplumun ve bireyin ahlaki tavrını ve eylemlerini de etkileyeceği düşünülmektedir.

TARTIŞMA

Yeni normal kavramının anlaşılması, özellikle kullanıldığı bağlam ile yakından ilişkili gibi görünmektedir. Genel olarak doğa bilimleri ile insan bilimleri ya da sosyal bilimler açısından normal ve “yeni normal”in tanımlanması ve kullanılması açısından niteliksel bir farkın mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Doğa bilimlerinde ya da ölçüme dayalı alanlarda daha kolay anlaşılır bir kavram gibi görünen yeni normal, sosyal bilimler ya da toplum ve bireyi ilgilendiren bağlamı içinde daha zor anlaşılabilir bir yapıya sahip gibi görünmektedir. Farklı disiplinler tarafından kullanılması ve gündelik dildeki kullanım kolaylığı bu durumu daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Anlama ilişkin bu zorluk olasılıkla alanlara ilişkin epistemolojik yöntemsel sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda özellikle normalin nümerik olarak değişiminin ölçülebilir olduğu doğa bilimleri ile sağlık bilimleri gibi alanlarda “yeni normal”in taşıdığı anlam daha kolay kavranabilir görünmektedir. Genel olarak doğa bilimlerinde kullanıldığı bağlamlarda akla uygun ve zihnimize hiç de yabancı görülmediğini ifade etmek mümkündür. Çünkü normale ilişkin sezgimiz, onun daima yanımızda olduğunu varsaymamıza neden olur. Ancak değişimlerle birlikte olasılıkla bu hissimiz de değişime uğramaktadır (6). Değişkenlerin ölçülebilir olduğu bir dünyada bu anlamda ortaya çıkan “yeni normal”i somut olarak düşünebildiğimiz için kabullenmemiz ya da kavramamız daha kolay olacaktır.

Sosyal olgulara gelince çok fazla değişken ve çok sayıda grup tartışmalara katıldığından tanımlama ile ilgili bir güçlük daha olasıdır (61). Bu güçlükle birlikte sosyal olgularda “yeni normal” ifadesinin ve ifadeyi tanımlamanın ahlaki etkilerinin daha belirgin olmasını bekleyebiliriz. Çünkü normal ifadesi tıpkı aydınlanma döneminin “bilimsel” ifadesi gibi oldukça önemli bir gücü taşır. Dolayısıyla “yeni normal”in de benzer bir gücü temsil edebileceği düşünülebilir. Ayrıca “yeni” sıfatının bu gücü olumlu etkilemesi olasıdır. Daha önce ifade edildiği gibi “normal” bilimsel ve nötr olduğu düşünülen anlamını aşarak güçlü bir kültürel öğeye dönüşmüştür (5, 6).

Benzer bir durumun “yeni normal”in kültürel kullanımında ortaya çıkması kaçınılmaz gibi görünmektedir. Bu nedenle tartışmada özellikle pek çok sosyal sonucunun olacağı ifade edilen “yeni normal”in ekonomik ve kültürel kullanımına odaklanılacaktır. Ancak bu noktada dikkatten kaçmaması gereken bir konu, ontolojik olarak insanın kendi evrimini yönlendirebilmesi bağlamında “yeni normal”in çok daha geniş bir tartışma konusu olabilecek potansiyelde olmasıdır. Bu açıdan, yapay zeka, insansı robotlar, üreme ve iletişim biçimlerinin değişmesi gibi konular başı çekecek gibi görünmektedir. Buna “yeni normal”in farklı alanlardaki kullanımları da eklenebilir.

Yeni normal kavramına açıklık getirilmeye çalışılan bir önceki bölümde özellikle ekonomi merkezli “yeni normal” tanımının ve bu tanımın iletişim kurulan dünyaya sunumunda doğa bilimlerindeki uzman bir eğitilmiş sınıftan aksine finans yöneticileri ve idareciler tarafından yapıldığı hatırlanabilir (33, 62). “Yeni normal”i yaratan güç bağlamında “yeni normal” ile verilen mesaj değerlendirmeye tabi tutulmak durumundadır. Bu yönüyle “yeni normal”; zamana, mekâna ve çıkara göre değişen bir içeriğe sahiptir. Topluma ve bireye verilen mesaj ise mevcut durumun kabul edilmesi ve yeni duruma ayak uydurulmasıdır. Bu mesajın etkilerini görmek mümkündür. Örneğin yeni neslin kendisini apolitik olarak tarif etmesi ilginç bir ayrıntıdır. Amerika’da gençlerin seçimlere daha az katıldıkları ve verecekleri oyun hiçbir şeyi değiştirmeyeceği düşüncesinde oldukları belirtilmiştir (45). Dolayısıyla bireylerin pasifize edildiğini ifade etmek olasıdır (33).

“Yeni normal” teriminin kullanımı ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki, terimin anlamı ve kullanımı hakkında önemli veriler sunacaktır. Örneğin, zamansal değişim, kimler tarafından kullanıldığı gibi bilgiler önemli unsurlardır. Günümüzde özellikle sosyal medyanın yaygınlaşması ile çok sayıda söylem ve bunların yarışmalarını görmek mümkündür. Bu yapı içerisinde gerçekte fikrin üreticisinin kim olduğunu kavramak güç olsa da söylemin kendisi toplumu, bireyleri, toplumsal algıları ve davranışları etkilemektedir. Özellikle medya içerisinde belli kişiler, başta gazeteciler, iş adamları ve politikacılar olmak üzere sürekli bir biçimde görünür olurlar. Bunlar tarafından sürekli olarak üretilen ve bir ağ içerisinde var olan, aslında özünde medya bilgisi olan enformasyon, sanki resmî bir söylemişçesine kanıksanır, kabul edilir ve “yeni normal” olarak sunulur. Bu bağlamda sosyal adaletsizlikler, eşitsizlik gibi durumlar topluma mal edilerek, toplum için ahlaki açıdan meşru bir duruma dönüştürülür (33). Bu bakımdan yeni normal ifadesinin Gramsci tarafından gündeme getirilen hegemonya kuramı bağlamında değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. Çünkü bu kuramda ifade edilen, gücün yarattığı söylemin eşitsizliği güçlendiren ve eleştiriyi bastıran yapısıdır (62).

“Yeni normal”e ilişkin gözümüze çarpan en önemli ifadelerden birisi bu söylemin bizzat güç tarafından yaratılmış olduğu (bilhassa ekonomik çevreler) ve aracılığıyla hiç de gizli olmayan bir biçimde eşitsizliğin normalleştirilmesidir. Bu açıdan “yeni normal” ile güçlü bir şekilde sunulmuş olan belirsizlik ve güvensizlik içeren ifadeler, “yeni normal”in bir normal olarak kabul edilmesi için gücü ve söylemi belirleyenlerce kullanılabilir görünmektedir. Sosyal psikoloji çalışmaları bu anlamda önemli veriler sunmaktadır.

Önemli ölçüde belirsizliğin olduğu ya da bir olguyla ilgili olarak sahip olunan bilginin yeterli olmadığı durumlarda bireyler, diğerlerinin görüşlerinden etkilenir ve dolayısıyla sezgisel olarak daha kestirme yollara başvururlar (63). Belirsizliğin normal olarak kabul edildiği bir durumda birey ve toplumun, özellikle medya ve önemli bireylerin ifadelerinden etkilenmesi kolaylaşır. Bu tür durumlarda bireylerin rasyonel düşünceleri için yeterince veriye sahip olmadıkları düşünülür ve dolayısıyla sezgisel olarak düşünmeye zorlanırlar. Böylece mevcut durumda sunulan bilginin onları etkilemesi ve verilecek kararın belirlenmesi kolaylaşır (63). “Yeni normal” ile ifade edilen ise değişim ve belirsizlik içinde yaşamaktır. Her an bir tehdit ve olumsuzlukla karşılaşacağımız hatırlatılmakta, ancak yine de fırsatlara odaklanmamız gerektiği vurgulanmaktadır. Sonuçta yeni normal ifadesini dolaşıma sokanların toplumsal normları da bu söylemlerine paralel biçimde (ister istemez) inşa ettikleri düşünülebilir. Bu açıdan “yeni normal”e bağlı bir ahlaki söylemin de inşa ediliyor olabileceğine değinmekte yarar vardır. Özellikle iş ve çalışma dünyası gibi alanlar etik tartışmaların odağında olacaktır.

“Yeni normal”in önemli bir parçasını, işsizliğin artması ve istihdam sorunlarının yaşanacak olması oluşturur. Bu durumun teknolojik gelişmelerle pekişeceği de ifade edilmektedir (45, 62). Aslında verilen temel mesaj, bir çalışan sınıfına duyulan ihtiyacın azalacak olmasıdır. Bu durum, Sanayi Devrimi’nden itibaren oldukça önemsenen ve teşvik edilen çalışmaya ilişkin düşüncenin temelden dönüştüğü anlamını taşımaktadır. Bilindiği üzere XIX. yüzyılda zengin olmanın

ve bireysel sefaletten kurtulmanın yolu olarak çalışma, en doğru yol olarak ortaya konulmuştur. XIX. yüzyılda Protestan ahlak ile yüceltilen ve insan için en yüksek görev mertebesine konulan çalışma, günümüzde kâr ve verimliliğin önündeki en büyük engellerden birisini oluşturmaktadır. Bu durumda yoksullar, geçmişte üreticiler için potansiyel bir çalışan havuzu oluştururken, gelinen noktada bu türden bir gereksinimin nesnesi olma işlevlerini kaybedecek gibi görünmektedirler (64). “Yeni normal”de işsizliğin önemli bir unsur olduğu hatırlandığında bu değerlendirmenin önemi anlaşılacaktır. Bu koşullarda geçmiş söylemlerin ve çalışma etiğinin önerilerinin anlamsızlaşması kaçınılmazdır.

Bauman, henüz “yeni normal” terimi kullandığımız ekonomik anlamıyla gündemde değilken, çalışma etiğine ilişkin önemli değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre, gelinen noktada çalışanlar verimliliğin önünde önemli bir soruna dönüşmüşlerdir. Dolayısıyla yeni normal kavramı ile mevcut etik söylemin yaptığı şey, vatandaşlarını “gereksizliğe” terk ederken, bu terk edişi vicdanı rahatsız olmadan atlatmaya çalışmaktadır (64). Bizim buna ekleyeceğimiz ise; “yeni normal” ve “yeni normal” söyleminden ortaya çıkacağı düşünülebilecek olan ahlaki belirsizliği ya da adaptasyon uğruna ortaya çıkabilecek zorlukları dengeleyecek bir söylemin üretilebileceğidir. Böylece ahlaki söylemler aracılığı ile “işsizleri/ gereksizleri” kontrol altında tutmak önemli bir amaç olacaktır.

Bauman, yoksulları henüz bir azınlık olarak algılamaktadır (64). Oysa “yeni normal”in ima ettiği şey iktisadi açıdan çoğunluğun “işsiz/ gereksiz” olabileceği gibi görünmektedir. Gereksiz olan, azınlık konumundayken kontrolü kolaydır (64). Bununla beraber, “yeni normal”in bize söylediği “gereksiz” olanın çoğunluğa evrilmesine ilişkin güçlü bir olasılığın var olduğudur. Bu bağlamda gençlerin uyarıldığını görmek de mümkündür (45, 46). Dolayısıyla “gereksiz” dönüşen bir çoğunluğun kontrolü zor olduğundan güçlü bir etik söylemin yeni normal takip etmesi olasıdır. Daha önceki bölümlerde yeni normale ilişkin sosyolojik açılımlar ve çalışmalar tam da bu türden bir söylemin izlerini

taşıır. Örneğin yeni ekonomik durumda bireyin ruhsal iyiliğini, manevi ve dini uğraşları, biriktirme, sosyal ve ailesel ilişkilere ağırlık vermeyi önceleyen bir yaşam önerisi getirilmektedir (47). Bu ifadeler yine “yeni normal”in güçlü bir şekilde vurguladığı uyum gösterme ve adapte olmakla uyumlu gibi görünmektedir. Bauman, mevcut duruma ilişkin olarak genellikle “neden bu durumdayız?” sorusuna yer verilmediğini ifade etmektedir (64). Bahsi geçen çalışmalarda da bu türden bir soruya yer verilmediği görülmektedir.

“Yeni normal” ile birlikte sıkça kullanılan ve yeni normalin yapısında önemli yere sahip olan kavramlardan bazılarının uyum sağlama, benimseme ve sürekli tetikte olarak hiçbir fırsatı kaçırmamak olduğu belirtilmiştir (59). Bu ifadeler özellikle çalışma dünyasına ve çalışanlara yönelik kullanılmaktadır. Terim, ilk defa XIX. yüzyılın sonunda ekonomik anlamıyla ortaya çıktığında da benzer biçimde kullanılmıştır (65). Yani “yeni normal”in ilk kullanımına benzer bir biçimde özellikle çalışma dünyasına yönelik güçlü bir pragmatik mesaj verdiği açıktır. Bu mesajın sadece iş dünyası ile sınırlı kalmadığını, özellikle politik alanda önemli ölçüde karşılık bulduğunu ifade etmek mümkündür. Bu argümanın devamı olmak üzere herhangi bir ahlaki sorumluluk duymadan başarı uğruna hemen her yola başvurma hem politik hem de ekonomik dünyada karşılık bulacağını söyleyebiliriz. Örneğin politik seçimlerde başarı kazanmak için herhangi bir etik kaygı duyulmaksızın her yönteme başvurulduğu ve bunun “yeni normal” haline geldiğine ilişkin değerlendirmeler görmek mümkündür (66). Sonuçta ortaya ilginç bir görüntü çıkmaktadır. Olasılıkla işsiz kalacaklar ya da daha olumsuz konumda yer alan çoğunluğa uyum sağlamaya yönelik bir mesaj verilirken, diğer taraftan da çıkar uğruna her türlü eylemi haklı kılan bir durum ortaya çıkmıştır.

Yeni normal ile birlikte sıkça yer verilen kavramlardan birisinin de risk olduğu bilinmektedir (43, 60). Aslında risk kavramının sosyal bilim çalışmalarında 1980’lerin sonundan itibaren önemli bir yer edindiğini ifade etmek mümkündür. Endüstri toplumunun yeni bir aşaması olarak post-endüstriyel ya da enformasyon toplumuna geçildiği düşünülmektedir.

Ulrich Beck’e göre yeni toplum biçiminin en temel özelliklerinden birisi bilgi ve risktir. Buna göre günümüzde artık süregelen bir değişimin içinde, küresel piyasanın önemli bir yer sahibi olduğu, kutuplaşma ve ayrışmalarla giden, dolayısıyla riske dayalı bir toplum içinde yaşanmaktadır (67). Bu toplumsal yapı içinde yaşam alanı risklere dolu bir hal almıştır. Küresel terör tehdidi, güven bunalımı, belirsizlik, geleceğe ilişkin olumsuz öngörü ve çevre sorunları kaçınılmaz biçimde gündemde yer almaya başlamıştır.

Dünya düzensiz bir yapı kazanmıştır. Kaotik yapı ve işleyiş ile birlikte belirsizlik, sınırların silikliğine paralel olarak korku ve çaresizlik gibi duygular ağırlık kazanmaktadır. Endüstriyel toplumla birlikte birey, feodal toplumdaki aşırı dinsel bağlılığın verdiği güvencelerden koparak endüstri toplumunun bireyine dönüşmüştür. Geline yeni noktada ise; risk toplumunun bireyine dönüşmüştür. Dolayısıyla günümüzde bireyden beklenen, çok farklı sayıda ve birbirine benzer olmayan küresel ve bireysel riske katlanmasıdır. Toplumsal dayanışmanın yitimi de bireysel düzeyde bu riski artırmaktadır (68). Küreselleşmenin içerdiği tüm bu risklere ilişkin devletler veya hükümetler tarafından gündeme getirilen kapsayıcı çözüm önerileri yoktur. Aksine yeni dönemde özellikle büyük şirketlerin ve bireylerin gücünün arttığına değinilmektedir. Bu tür organizasyonlar ulus devletlerin kültürel ve ekonomik söylemlerinden bağımsız olarak hareket etmektedirler. Böylece ulus devlet zayıflarken, eğitim, ekonomi ve sosyal alanlar olmak üzere pek çok alanda politika geliştirilmesi zorlaşmaktadır. Sonuçta ulus devletler tam olarak varlıklarını kaybetmeseler de ulusötesi ya da ulusüstü ekonomik ve politik odaklar gücü ele geçirmektedir. Dolayısıyla sosyal devletin yerini piyasa güçleri almaktadır. Bu durumda toplum ve bireyi gelecek risklere karşı güvende hissettiren mekanizmanın ortadan kalktığını ifade etmek mümkündür (67).

“Yeni normal” içinde ifade edilen riskler ile risk toplumuna atfedilen riskler önemli ölçüde örtüşmektedir. Risk toplumu ile ifade edilen toplumsal durum, “yeni normal” ekonomik söylemin toplumsal yapısına karşılık gelebilir.

Böyle bir durumda toplumsallık yerine bireycilik, düzen yerine düzensizlik, rasyonellik yerine irrasyonellik ön plana çıkmaktadır (67). Etik anlamda yapılabilecek önemli bir değerlendirme ortaya çıkan durumun bir ürünü olarak sosyal dayanışmanın zayıflaması, bireyin risk ve güven arayışında dayanaksız kalmasıdır. Sonuçta güvensiz, dayanaksız ve risklerle başbaşa kalan birey veya toplumun yeni güç odaklarının oluşturdukları söyleme boyun eğmeleri kolaylaşacak gibi görünmektedir.

“Yeni normal” ile tanımlanan duruma yönelik eleştiriler ve çözüm önerileri de getirilmektedir. Özellikle ekonomi ve çalışma dünyasına yönelik etik bir farkındalığın oluşturulması üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Düzenleyici bir sistem ve etik ilkelerin yokluğunda, eşitsizliğin kaçınılmaz olacağı, etik dışı davranış ve tutumların artarak devam edeceğine vurgu yapılmaktadır. Özellikle saygınlık ve sürdürülebilirlik açısından etiğin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Etik ile birlikte vurgulanması gereken kavramların başında hesap verebilirlik, sorumluluk ve şeffaflık gelmektedir (69). Bazı çalışmacılar ise haklı olarak eski normale dönmenin olanaksızlığını kabul etmekte ve daha olumlu bir “yeni normal” kurma önerisi getirmektedirler. Bu bağlamda tüketimin ve doğaya zarar vermenin azaltılarak başka türden sürdürülebilir bir “yeni normal” oluşturulabileceğine değinilmektedir. Doğayla dostluk, kültürel bir değişim, daha mütevazı bir yaşam, başarı sembollerinin değiştirilmesi, tüm dünyayı (biosfer) gözetten bir etik anlayışın geliştirilmesi, çalışma sürelerinin kısaltılması, daha çok boş zaman yaratılması ve özellikle toplumsal bilinç ve farkındalığın artırılması gereği gibi ifadeler oluşturulması planlanan “yeni normal” için vurgulanmaktadır (70).

Gelinen noktada “yeni normal” farklı bağlamlar içinde kaçınılmaz olarak kendisini dayatacak gibi görünmektedir. Dolayısıyla olumlu-olumsuz anlamları ve farklı bağlamlardaki kullanımları içerisinde “yeni normal”in ele alınarak her durumda insan onurunu koruyan etik yaklaşımların geliştirilmesi önemli bir gereklilik olacaktır.

SONUÇ

“Yeni normal” teriminin başta ekonomi olmak üzere pek çok alanda yaygın bir şekilde kullanılan bir ifade haline gelmekte olduğu görülmüştür. Ulusal alanyazında ekonomi ve politik anlamıyla kullanılan “yeni normal” temel olarak, ekonomik durağanlığa, işsizliğe, geleceğe yönelik risklere ve politik sorunlara işaret etmektedir. “Yeni normal”in doğa bilimlerinde ya da bilimsel araştırma yazınında daha anlaşılır biçimde yer aldığı düşünülmüştür. Ancak ekonomik ve sosyal olgularda daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla ahlaki anlamda önemli sonuçları olabilecek bir anlam taşıdığı değerlendirilmiştir. “Yeni normal”in içerdiği ve öngördüğü, ekonomik durgunluk, işsizliğin kaçınılmazlığı, geleceğe yönelik belirsizlik ve risklerin artışı gibi ifadelerin önemli sosyal ve etik sorunları beraberinde getireceği öngörülmüştür.

Yaygın kullanımı ve etik sorunlar bağlamında taşıdığı anlamlar düşünüldüğünde tıp etiği alanında “yeni normal” kavramının dikkate alınması gerekecek gibi görünmektedir. Özellikle, sağlık çalışanlarının değişen konumu, sağlık alanının ekonomik bir gelir kaynağı olarak dönüşmesi, sağlık turizmi vb. konuların “yeni normal” ile yakından ilişkili konular olacağını düşünmek mümkündür. Dolayısıyla tıp etiğinin bu konular üzerine söyleyecek çok sözü olacak gibi görünmektedir. Kavramın kullanım yaygınlığı düşünüldüğünde ise tıp etiğinin ilgisinin yalnızca bu konularla sınırlı kalmayacağı açıktır.

TEŞEKKÜR YAZISI

Bu metnin oluşturulması sürecinde teşvik ve katkıları için Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı emekli öğretim üyesi ve Türkiye Biyoetik Derneği başkanı Prof. Dr. Yasemin Yalım'a teşekkür ederim.

Bu makale Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Doktora programı kapsamında 31.05.2018 tarihinde sunulan etik seminerine dayanmaktadır ve 28-30 Kasım 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen III. Ulusal Uygulamalı Biyoetik Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur.

Bu makale basılması için başka herhangi bir dergiye gönderilmemiştir, başka bir dergide değerlendirme aşamasında bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

1. Türk Dil Kurumu. Normal [Internet]. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=-gts&guid=TDK.GTS.5a73244dc65943.27085856. Erişim tarihi: 01.02.2018.
2. Brachet, A. An Etymological Dictionary of the French Language. Çev. Kitchin, G.W. Oxford: Clarendon Press; 1873. p.248.
3. Oxford Latin Dictionary. London: Oxford University Press; 1968. p.1189.
4. Cryle P, Stephens E. Normality: A Critical Genealogy. Chicago: The University of Chicago Press; 2017. p.1-20, 353-359.
5. Canguilhem G. The Normal and the Pathological. New York: Zone Books; 1991. p.241.
6. Hacking I. The Taming of Chance. Cambridge: Cambridge University Press; 1990. p.160-169.
7. Alper H. Sırât-ı Müstakîm. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 2009. Cilt 37:119-120.
8. Türk Dil Kurumu. Ortodoks [Internet]. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=-gts&guid=TDK.GTS.5b140fd61f3266.29070459. Erişim tarihi: 03.06.2018.
9. Orthodoxy (n.) [Internet]. Erişim adresi: <https://www.etymonline.com/word/orthodoxy>. Erişim tarihi: 03.06.2018.
10. Carter JB. The Hearth of Whiteness: Normal Sexuality and Race in America, 1880-1940. Durham and London: Duke University Press; 2007. p.1-6.
11. Foucault M. Hapishanenin Doğuşu. Ankara: İmge Kita-

bevi; 1992. p.223-231.

12. BBC. Trump's cognitive ability is normal, says White House doctor [Internet]. Erişim adresi: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-42708826>. Erişim tarihi: 13.03.2018.
13. Bear A, Konobe J. Normality: Part descriptive, part prescriptive. Cognition. 2017;167(October):25-37.
14. Cialdini RB, Reno RR, Kallgren CA. A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. J Pers Soc Psychol. 1990;58(6):1015-1026.
15. Öztürk MO, Uluşahin NA. Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, 14. baskı; 2016. p.105-108.
16. Herzog S, D'Andrea W, DePiero J, Khedari V. When stress becomes the new normal: Alterations in attention and autonomic reactivity in repeated traumatization. J Trauma Dissociation. 2018;19(3):362-381.
17. Rijnbeek PR, Witsenburg M, Schrama E, Hess J, Kors JA. New normal limits for the paediatric electrocardiogram. Eur Heart J. 2001;22(8):702-711.
18. Hyatt KS, Davis LL, Julie B. Finding the new normal: Accepting changes after combat-related mild traumatic brain injury. J Nurs Scholarsh. 2015;47(4):300-309.
19. Butler M. Coding checkup: Determining the new normal for coding accuracy in a post-ICD-10 world. J AHIMA. 2017;88(6):17-21.
20. Fox S. Creating a New Normal... After the Death of a Child. New York: iUniverse; 2010. p.xix.
21. Collins S. The New Normal. Georgia State University Magazine [Internet]. 2015; Erişim adresi: <https://news.gsu.edu/2015/05/05/the-new-normal/>. Erişim tarihi: 14.05.2018.
22. Gorman S, Gorman JM. Is "Different" the New "Normal"? [Internet]. Psychology Today. 2018; Erişim adresi: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/denying-the-grave/201805/is-different-the-new-normal-0>. Erişim tarihi: 14.05.2018.
23. Farnan JM, Arora VM, Desai S V, Feldman L, Cofrancesco J. The "New Normal." Jama Intern Med. 2013;173(19):1845-1846.
24. Pageler NM, Friedman CP, Longhurst CA. Refocusing medical education in the EMR era. JAMA. 2013;310(21):2249-2250.
25. Wang Z-G, Zhang L, Zhao W-J. New normal: From basic to clinical medicine. Chinese J Traumatol. 2017;20(4):187-188.
26. The future of medicine: Squeezing out the doctor-The role of physicians at the centre of health care is under pressure. The Economist [Internet]. 2012. Erişim adresi: <https://www.economist.com/node/21556227>. Erişim tarihi: 20.05.2018.

27. Wallace-Wells D. *This Isn't 'the New Normal' for Climate Change – That Will Be Worse* [Internet]. Erişim adresi: <http://nymag.com/daily/intelligencer/2017/10/why-this-isn-t-the-new-normal-for-climate-change.html>. Erişim tarihi: 14.05.2018.
28. Trenberth KE, Fasullo JT, Shepherd T. Attribution of climate extreme events. *Nat Clim Change*. 2015;5:725-730.
29. Thornton P. *Recalibrating Food Production in the Developing World: Global Warming Will Change More Than Just the Climate* [Internet]. 2012. Erişim adresi: https://cgispace.cgiar.org/bitstream/handle/10568/24696/CCAFS_PB06-RecalibratingFood%20Production.pdf?sequence=6&isAllowed=y. Erişim tarihi: 14.05.2018.
30. Charlebois S. Embrace the “new normal” in agriculture; The “new normal” in agriculture calls for a regulated global framework which would put price manipulators in check. *Fox Creek Times*. 2012;5.
31. Montenegro M, Iles A. *Want sustainable food? It will take a new normal for farming* [Internet]. *GreenBiz*. 2016. Erişim adresi: <https://www.greenbiz.com/article/want-sustainable-food-it-will-take-new-normal-farming>. Erişim tarihi: 13.05.2018.
32. Moeller AJ, Abbott MG. *Creating a new normal: Language education for all*. *Foreign Lang Ann*. 2018;51(1):12-23.
33. Wryson E, Perruci R. *Deep Inequality: Understanding the New Normal and How to Challenge It*. 1st ed. Lanham: Rowman & Littlefield; 2018.
34. Denzin NK. *The Secret Downing Street Memo, the One Percent Doctrine, and the Politics of Truth: A Performance Text*. *Symb Interact*. 2007;30(4):447-461.
35. Didion J. *Politics in the New Normal America*. *New York Rev Books* [Internet]. 2004;(October 21):64-73. Erişim adresi: <http://www.nybooks.com/articles/2004/10/21/politics-in-the-new-normal-america/>. Erişim tarihi: 14.05.2018.
36. Şengöz T. *Geçmiş ve Geleceğe Sosyoekonomik Bakış Varyemez Amca Kültü*. 1. baskı. İstanbul: Cinius Yayınları; 2014. p.102.
37. Consulting NN. *New Normal Consulting: About* [Internet]. Erişim adresi: <http://newnormalconsulting.com/meet-our-team/>. Erişim tarihi: 14.05.2018.
38. Cilliza C. *Joking About John McCain's Death is Our Terrible New Normal* [Internet]. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2018/05/11/politics/donald-trump-john-mccan-death/index.html>. Erişim tarihi: 14.05.2018.
39. Podhoretz J. *Sorry, Sen. Flake: Trump is the “New Normal”* [Internet]. Erişim adresi: <https://nypost.com/2017/10/25/sorry-sen-flake-trump-s-the-new-normal/>. Erişim tarihi: 14.05.2018.
40. Öney S. *15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Yeni “Normal”i*. *Birikim* [Internet]. 2016;4 Ağustos. Erişim adresi: <http://www.brkmdergs.com/haftalk/7834/15-temmuz-sonras-turkiye-nn-yen-normal-#.Wo3e5a5lIU>. Erişim tarihi: 11.02.2018.
41. *The new normal* [Internet]. Erişim adresi: https://en.oxforddictionaries.com/definition/the_new_normal. Erişim tarihi: 11.02.2018.
42. *New Normal* [Internet]. Erişim adresi: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=New+normal>. Erişim tarihi: 01.02.2018.
43. Wise Wood HA. *Beware! Natl Electr Light Assoc Bull*. 1918;5(11):604-605.
44. El-Erian MA. *The New Normal: Why Bad Politics = Even Worse Markets*. *Foreign Policy*. 2012;195(September/October):24-26.
45. Taylor P. *The kids are left*. *Time*. 2016;(Feb (22-29)):34-41.
46. Chorafas DN. *Sovereign Debt Crisis: The New Normal and Newly Poor*. 1st ed. Palgrave Macmillan; 2011. p. xi-xv, 9.
47. Etzioni A. *The New Normal*. *Sociol Forum*. 2011;26(4):779-789.
48. Newport F. *In U.S., 32% Say Spending Less Is Their “New Normal”* [Internet]. Gallup. Erişim adresi: <http://www.gallup.com/poll/118003/say-spending-less-new-normal.aspx>. Erişim tarihi: 14.04.2018.
49. Euro RSCG Worldwide. *Prosumer Report: The Emergence of the New Consumer* [Internet]. 2010. Erişim adresi: http://www.thenewconsumer.com/wp-content/uploads/2010/11/Prosumer_Report_New_Consumer_Presentation.pdf. Erişim tarihi: 01.02.2018.
50. Clark AE, Frijters P, Shields MA. *Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin Paradox and other puzzles*. *J Econ Lit*. 2008;46(1):95-144.
51. Sen A. *Development as Freedom*. New York: Alfred A. Knopf, Inc.; 2000. p. 5-6, 46-49.
52. Holt-Lunstad J, Smith TB, Layton JB. *Social relationships and mortality risk: A meta-analytic review*. *PLoS Med*. 2010;7(7):1-20.
53. Cacioppo JT, Hawkley LC. *Social isolation and health, with an emphasis on underlying mechanisms*. *Perspect Biol Med*. 2003;46(3):39-52.
54. Best J. *What's New? What's Normal?* *Sociol Forum*. 2011;26(4):790-795.
55. *New Normal*. *Asia Pacific Trend Bull* [Internet]. 2014;(June):1-28. Erişim adresi: www.trendwatching.com/

trends/new-normal. Erişim tarihi: 28.04.2018.

56. Buffett W. *The genius of America*. *Time*. 2018;191(1):21-23.

57. Devecioğlu B. “Yeni normal” ne demek? [Internet]. Erişim adresi: https://tr.sputniknews.com/rsfmradio.com/2013_11_26/Yeni-normal-ne-demek/. Erişim tarihi: 01.02.2018.

58. Bonfil M. *Yeni Normal*. *Şalom Gazetesi* [Internet]. 2016 Feb 24; Erişim adresi: <http://www.salom.com.tr/haber-98295-yeni-normal.html>. Erişim tarihi: 28.04.2018.

59. Canon Eurasia. Değişim “Yeni Normal” mi? [Internet]. Erişim adresi: <https://www.canon.com.tr/business-bytes/articles/s-change-the-new-normal.aspx>. Erişim tarihi: 15.05.2018.

60. Candelon B, Carare A, Miao K. *Revisiting the new normal hypothesis*. *J Int Money Financ*. 2016;(66):5-31.

61. Healy S. *Post-normal science in postnormal times*. *Futures*. 2011;43(2):202-208.

62. Smith P. *Cultural Theory: An Introduction*. Blackwell Publishing; 2001. p. 39-42.

63. Crisp RJ, Turner RN. *Essential Social Psychology*. 3rd ed. SAGE Publications; 2014. p. 242-253.

64. Bauman Z. *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*. 1. baskı. İstanbul: Sarmal Yayınevi; 1999. p. 93-145.

65. Henry Wise Wood [Internet]. Erişim adresi: <http://www.thecanadianencyclopedia.com/en/article/henry-wise-wood/>. Erişim tarihi: 22.02.2018.

66. Outlook. *Winning Elections At All Costs, Without Ethics, The New Normal, Says EC* [Internet]. 2017. Erişim adresi: <https://www.outlookindia.com/website/story/winning-elections-at-all-costs-without-ethics-the-new-normal-says-ec/300477>. Erişim tarihi: 22.03.2018.

67. Durcan NM. *Risk Toplumu*. In: Bozkurt V, Suğur N, eds. *Endüstri Sosyolojisi*. 2. baskı. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları; 2013. p. 154-185.

68. Beck U. *Siyasalığın İcadı*. 2nd ed. İstanbul: İletişim Yayınları; 2005. p. 23-56.

69. Napal G. *Does the Economic Crisis Call for Reinforcing Ethics?* In: *International Conference on Financial Management and Economics*. 2011. p. 297-302.

70. Wann D. *The New Normal: An Agenda for Responsible Living*. New York: St. Martin's Griffin; 2011. p. 9-23.